

# LÈXIC PROCEDENT DELS PRODUCTES I OBJECTES DE LA BOTIGA DE L'APOTECARI I ESPECIER VALENCIÀ BERNAT PLANELL (1465)

VOCABULARY OF THE PRODUCTS AND OBJECTS OF THE VALENCIAN  
APOTHECARY BERNAT PLANELL (1465)

**JOAQUIM MARTÍ MESTRE**

Universitat de València, Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació  
Av. de Blasco Ibáñez, 32, 46010 València

Tf.: 963 86 42 54

*joaquin.marti@uv.es*

ORCID ID: 0000-0001-5124-5225

## **Resum**

La lexicologia històrica pot extraure un gran rendiment dels inventaris de béns dels protocols notarial. Tot i que els diccionaris històrics catalans els han tingut en compte, considerant la gran quantitat de protocols i d'inventaris manuscrits conservats, estem en presència d'una font que, ben lluny d'esgotar-se, pot proporcionar al lexicògraf moltes dades fins ara desconegudes o no suficientment valorades. Un dels aspectes en els quals els inventaris resulten de més interès lexicogràfic és el del vocabulari tècnic i professional. Darrerament han anat apareixent diversos treballs sobre apotecaris i antics obradors d'apotecaria, partint també en bona part d'inventaris, encara que en la majoria d'aquests estudis predomina l'interès historiogràfic i farmacològic sobre el pròpiament lingüístic. En aquest treball s'estudia el lèxic procedent de l'inventari i l'encant dels béns de l'apotecari valencià Bernat Planell (1465), que d'alguna manera complementa la informació dels diccionaris històrics catalans, i es centra especialment en els mots, accepcions i variants formals no registrades en aquests diccionaris, així com en els testimonis únics.

## **Paraules clau**

història del lèxic català, apotecaria, segle xv

## **Abstract**

*Historical lexicology can get a lot of information from the inventories of goods and chattels in notary records. Historical dictionaries of the Catalan language have been interested in these documents, but it is a documentary source until now unknown that can still provide the lexicographer with a large amount of information. One of the areas in which these inventories can be of the most lexicographical interest is in technical and professional vocabulary. Several historical works on inventories of pharmacies' goods and*

*chattels have been published recently, although the historiographical and pharmacological interest predominates over linguistic interest in most of these studies. This paper studies the vocabulary from the inventory of goods and chattels of the Valencian pharmacist Bernat Planell (1465), which in some way complements information from Catalan historical dictionaries, focusing especially on words, meanings and formal variants not recorded in these dictionaries.*

### **Key Words**

*history of Catalan vocabulary, pharmacy, fifteenth century*

## 1. ELS INVENTARIS DELS APOTECARIS MEDIEVALS

El 24 d'abril de 1465, Rodrigo Alfonso, tutor i curador dels béns dels fills i hereus de l'apotecari i especier<sup>1</sup> de València Bernat Planell,<sup>2</sup> es va encarregar de l'inventari dels béns del difunt, davant el notari Tomàs Oller.<sup>3</sup> Van actuar de testimonis l'apotecari Miquel Alegre i els fusters Lluís Miralles i Ferran Ortig. Uns dies després, entre el 2 i el 21 de maig, al llarg de vuit sessions, es va fer l'encant públic dels seus béns, a la porta de la casa on Bernat Planell habitava i tenia la botiga, i on va morir, en la plaça del portal de Serrans de la ciutat de València, en la parròquia de Sant Llorenç. Actuaren com a testimonis de les almoneades els corredors públics de València Pere Texada i Joan Agostí.

Els inventaris dels béns i obradors dels apotecaris es troben entre els documents més valorats per conèixer els components simples, les formes medicamentoses, els instruments i les operacions tècniques pròpies de l'ofici. A més de l'interès per a la història de la medicina,

1. En l'inventari dels seus béns és qualificat d'apotecari (p. 92), i en l'encant d'«specier» (p. 135). De fet, els apotecaris de l'època controlaven el comerç dels medicaments i de les espècies, a més del de la cera i el paper (vg. GARCÍA BALLESTER 2002: 872). En les seues botigues venien també tinta, confits, dolços, perfums, cosmètics, sabó, pigments, colors, vernissos o pólvora (cf. RODRIGO 1929: 111, 134-135; FARAU-DO 1946: 102-104; COMPANYYS & SANMARTÍ 2015: 94-95).

2. Segons les dades reunides per RODRIGO (1929: 146), Bernat Planell consta com a apotecari de València el 31 de gener de 1441.

3. Arxiu del Reial Col·legi Corpus Christi de València (ACCV), ms. 24.122. Ci-tem pel número de la imatge.

tenen un notable valor per a la història del lèxic, especialment del vocabulari tècnic especialitzat. En aquest cas ens ocuparem dels mots presents en l'inventari i l'encant de Bernat Planell relacionats amb l'ofici d'apotecari que complementen la informació dels diccionaris històrics catalans (DCVB, DECat, DAg, VLCM). Els estudiarem tenint en compte les fonts lexicogràfiques, altres inventaris i textos mèdics,<sup>4</sup> especialment medievals, i la comparació amb altres llengües romàniques. El referent del llenguatge mèdic era el llatí, si bé, a mesura que els termes anaven divulgant-se en la societat, es popularitzaren i adoptaren formes romàniques, amb graus diversos d'adaptació. Per això, no és estrany localitzar diferents variants formals d'un mateix terme.

En els mots que s'estudien a continuació, trobem components simples, dels regnes animal i vegetal (*aljonge*, *amomial*, *blacci bizanci*, *colokuínquida*, *derònic*, *dictami*, *ermodàtic*, *fardatxina*, *gripa*, *lealtea*, *muja*, *sàndel moscatellí*, *sercatona*, *usnea*), medicaments compostos i preparats (*carpobàlsem*, *diacàrtami*, *diaciminum*, *diapapàver*, *diaquilon de Rasís*, *groell*, *triasàndels*), recipients i objectes usats en l'elaboració del producte (*despenser*, *planejadora*, *safranera*, *vergat*, *verguer*, *verguera*) i pesos i mesures (*dranner*). Encara que alguns d'aquests mots o variants formals es poden trobar en altres inventaris o tractats farmacològics catalans antics, representen mots, unitats sintagmàtiques o variants no registrades en els diccionaris històrics generals, accepcions no registrades o veus amb testimonis únics en aquests diccionaris.

## 2. MOTS NO REGISTRATS EN ELS DICCIONARIS HISTÒRICS

*Aljonge* «una capça gran ab *algonge*» (p. 98), «*algonge* castellà» (p. 169). En el DCECH (I, 97b5-46) es registra en castellà l'arabisme *aljonje*, *ajonje*, relacionat amb *ajonjolí* (i *aljonjolí*) 'sésamo'. En Nebrija (c. 1495) «*aljonge*, iuscum ex carduo»,<sup>5</sup> en el *Vocabulista aràvigo*

4. Sobre les obres antigues en català en els diferents gèneres mèdics, vg. CIFUENTES (2006).

5. En el DCECH i en el DME es documenta també per primera vegada en Nebrija.

en letra castellana (1505) d'Alcalá «*ajonje*, *jonjoli*» (NTLE), i abans, en la *Sinonima* (segle XIV): «*alcus*, i. visco, i. *ajonje* (?)» (MENSCHING 1994: 82).<sup>6</sup> En castellà *ajonjoli* es documenta des del segle XIII (DME). En canvi, en català no es coneixien testimonis d'*aljonge* fins als que ara reportem, i quant a *ajonjoli*, en el DCECH (I, 97a50) s'observa que a penes està documentat en aquesta llengua, i es remet al DCVB, on no es recull fins alguns diccionaris del segle XIX i principis del XX, i, de fet, els autors del DCVB afirmen que aquests diccionaris prengueren el mot dels lèxics castellans.<sup>7</sup> Per tot això, és bastant probable que *aljonge* siga un castellanisme en valencià, tenint en compte a més a més l'origen castellà del producte, com s'expressa en l'encant dels béns de Planells, unit a l'absència d'altres testimonis del mot en català.

*Amomial* «hun poch de *amomials*» (p. 165). El DCVB registra *amomi* 'certa planta aromàtica i coenta', que documenta en el *Llibre de conexenses de spicies e de drogues* (1455). Coromines (DECat, I, 286a36) la considera la forma pròpia del genitiu llatí, usada en receptes, que en català correspondria a *amom*, del llatí AMOMUM, grec *ἀμωμον*, de la qual, però, no n'aporta documentació.<sup>8</sup> *Amomi* es documenta ja al segle XIV, i no únicament en textos en llatí, «*duas uncias et mediam amomi*» (ALOMAR 2002: 91), sinó també en català, «*Amomi à aytalla conexas*» (GUAL 1981: 75, 218), on conserva la forma del genitiu llatí, però ja no és usada amb aquest valor. La variant *amome* es troba en un receptari del segle XV: «*Prenets lavor de amome*» (GALLENT 2020: 64), i *amomo* en l'Alcoatí i en el *Llibre de les medicines particulars* (segle XIV) (VLCM). La forma *amomial*, no registrada en els diccionaris històrics, podria ser-ne un derivat. En francès, juntament amb *amome* (1213), es coneix el derivat *amomé* (TLFi), i en el FEW (24, 463) es registren també les formes *amomine* 'amome', *amo-*

6. El refrany «*Ajonje*, dixo Luzia al odre», que alguns editors transcriuen «*Alonge*», es troba en els *Refranes que dizen las viejas tras el fuego*, text atribuït generalment al Marqués de Santillana, però conegut a través de l'edició de principis del segle XVI (cf. CANTERA & SEVILLA 2018).

7. Coromines (DECat, I, 203a11; DCECH, I, 97a57-60) no es pronuncia sobre l'origen del català *ajonjoli*, *ajonjoli*.

8. De fet, *amom* és la forma vehiculada actualment en català (DIEC, DNV, CFT), encara que no sembla comptar amb documentació antiga.

mite ‘sorte d’encens’, *amomie* ‘mûrier blanc’. En castellà *amomo* (segle XIII), *amomi*, *amonium*, *amoyno* (segle XV) (CORDE, DETEMA);<sup>9</sup> en italià *amomo* (segle XIV) (GDLI, NDM, DELI).

*Derònic* «VIII onzes de *derònichs*» (p. 96), «altre paper ab *derònichs*» (p. 164). En la versió catalana medieval del *Secretum secretorum* de la Bodleian Library d’Oxford (primera meitat del segle XIV) es llegeix la forma llatinitzada *deronici* i en la versió de la Biblioteca de Catalunya (còpia del segle XV) la variant *darenici* (LOINAZ 2011: 135). LOINAZ (2011: 113) la identifica amb el *dorònic*, probablement *Doronicum scorpioides* L., corresponent a la forma *darūnağ* del text àrab de referència. En la versió catalana del *Llibre de simples medecines* d’Abu-l-Salt (còpia de mitjan segle XV, d’una traducció del segle XIV), entre les medicines calentes, s’inclou «[d]arauigua,<sup>10</sup> id. est *deronich*, és calt e sech al terç grau. Conforta e val molt a les pacions del cor e a cramor» (AVOMO: 505),<sup>11</sup> corresponent al llatí *doronicum* (id.: 185, 592) i àrab *durung* (id.: 574). La forma *derònichs* figura també en altres textos catalans dels segles XIV: «tres libras *deronichs*» (ALOMAR 2002: 98), «Ítem, *deronichs*» (OLIVAR 1983: 78), i XV: «prenets dels *derònichs*» (GALLENT 2020: 59), «I pot ab *darònichs* entorn» (BATLLE 1994: 522). El català actual vehicula la forma *dorònic*, amb la variant *doronicum*, amb *o*, com el nom científic llatí de la planta (CFT), i no s’hi recull la forma *derònic*, que, tanmateix, és la que es troba habitualment en català medieval. En francès la forma més antiga coneguda és també amb *e*, *deronic* (1425), i *doronic* és més tardana, des de finals del segle XVII (1694) (FEW, 19: 39; TLFi); en castellà *dorónico*, *doromeci*, *doronici*, *deronici* (segle XV) (DETEMA), la darrera també amb *de*. En llatí medieval es documenten formes amb *e* i amb *o*: *deronicum* (1250), *deronici* (1350), *doronicum* (segle XIV) (TLFi), *deronica* (GARCÍA GONZÁLEZ 2005: 486). Mot pres del llatí medieval *DORONICUM* (NDM, GDLI),<sup>12</sup> *DERONICUM* (TLFi), procedent de l’àrab.

9. En la *Sinonima* (segle XIV) *amome*, *amomum*, *amonium* (MENSCHING 1994: 71, 94).

10. Interpretat «darauigua» pels editors en l’índex (p. 592).

11. L’edició catalana del *Llibre d’Albumesar de simples medecines* a cura de Lluís Cifuentes (AVOMO: 447-548).

12. En italià *doronic* (segle XVI) (NDM, DEI).

*Diacàrtami* «una capça ab III tallades de *diacàrtami*» (p. 97). En altres textos en català dels segles XIV i XV figura també aquesta forma: «ítem, sucre candi (...), ítem, nous moscades (...) ítem, *diacartami*, V onzes, II sous i VI diners» (VIVES & SECANELL 2019: 15), «Ítem cartàrtich imperial (...) Ítem *dia cartami*, VI onz.» (OLIVAR 1983: 75), «I massapà en què ha entorn VIII onzes de *diacartami*» (BATLLE 1994: 535), «pres huna medeçina de *diacartami*» (RUBIO 1984: 210). Veiem que encara que manté la forma del genitiu llatí, apareix en textos en català on s'ha perdut ja el valor casual llatí originari. En alguns textos, si bé amb funció de complement del nom, aquest paper sintàctic hi és indicat per la preposició *de*, i en altres forma part d'enumeracions de productes farmacèutics. Els diccionaris històrics catalans no registren aquest mot, ni tampoc *càrtam*, si bé aquest darrer sí que es troba en els diccionaris normatius (DIEC, DNV).<sup>13</sup> Mot format amb la partícula grega *dia-*, que es troba en els noms de diverses composicions farmacològiques formades sobre noms de plantes o d'altres elements (minerals, animals). En castellà, en el DCECH (I, 900a6) es documenta per primera vegada *càrtamo* 'especie de azafrán' en la traducció del *Tratado de cirugía* de Cauliaco (1493). Encara que no registrat en el DCECH, en aquest mateix text es troba *diacàrtamo*: «purgacion con *diacartamo*»,<sup>14</sup> i en Enric de Villena (1422-1425) *diacartamon* (CORDE). En inventaris aragonesos del segle XVI *cartami*, *diacartami*, *diacartamo* (MOLINÉ JUSTE 1998: 94, 96). En llatí medieval *cartamen* (segle XV) (FEW) i *diacarthamum* (GDLI, DEI), en occità antic *cartami* (1391), en francès *carthame* (1512) i el derivat *diacartami* (1603) (FEW, 19, 100), en italià *diacàrtamo* (segle XVI) (GDLI, IV, 311; DEI). De l'àrab *qúrṭim* (DCECH) o *qúrṭum* (FEW). Les formes llatines i romàniques suposen una variant \**qárṭum* encara no ben aclarida. Siga com siga, podem confirmar la presència d'aquest compost en fonts catalanes medievals, en la forma llatinitzant *diacartami* (o *diacàrtami*).

13. VIVES & SECANELL (2019: 11) el catalanitzen en *diacàrtam*.

14. També es documenta en el *Sumario de la medicina* (1498) de López de Villalobos. Segons la *Theorica y práctica de boticarios* (1592) de fra Antoni Castell, la base d'aquest electuari era el turbit, i el seu autor seria Arnau de Vilanova (vg. SÁNCHEZ 1990: 253-254).

*Diaciminum* «una capça ab hun poch de *diasiminum*» (p. 97). Llatínisme. Cf. «pres una onza de *diaciminum*» (1394-1395) (RUBIO 1984: 225). En la versió catalana del *Cànon* d'Avicenna (segle XIV) es llegeix la variant *diasiminom*: «comfit de *diasiminom* e comfit de dia-soffre», per a la «fleuma» i la «malencolia» (CICA, f. 46r, l. 4). En un receptari medieval de Montpeller, en occità, *diaciminum* 'mèdicament à base de cumín', bo per «al panja et a ventozitat et a mal de cor» (BRUNEL 1957: 302, 321); també en francès (segle XIV): *diaciminum* (DORVEAUX 1896: 11). En textos mèdics castellans del segle XV es documenta el *diacimino*, *diaciminon*, *diaciminum* 'electuario cuya base es el comino' (SÁNCHEZ 1990: 155, DETEMA). En inventaris aragonesos del segle XVI: *diaciminum*, *diacimine* (MOLINÉ JUSTE 1998: 94). En italià *diacimino* 'antico rimedio a base di cumino, usato per le sue proprietá stomachiche, stimolanti, sudorifere, ecc', documentat al segle XIV, del llatí medieval *DIACYM NUM* o *DIACUM NUM*, derivat del grec *διά* 'per mitjà de' i *κίμυρον* 'comí' (GDLI, IV, 314).<sup>15</sup>

*Diaquilon de Rasís*. «en lo caxó dels empastres foren atrobades les coses següents, ço és, *diaquilon de Rasís*, XII lliures» (p. 96). Tipus d'emplastre. Els diccionaris històrics catalans documenten *diaquilon* des del segle XIV, però no registren la unitat sintagmàtica *diaquilon de Rasís*.<sup>16</sup> D'altra banda, cal tenir en compte que la forma que es documenta en els textos catalans antics és *diaquilon*, a pesar que la vehiculada com a entrada en el DCVB i el DECat (VI, 953a22) és l'adaptada *diaquilo*,<sup>17</sup> més recent.<sup>18</sup> En castellà *diaquilon* 'emplasto cuya base son los mucílagos',<sup>19</sup> amb les varietats *diaquilon blanco*, *común*, *ireato*, *magno* (o *mayor*), *grande* i *pequeño* (DETEMA, SÁNCHEZ 1990: 166-167,

15. Cf. *diaciminum* (FERRE 2002: 75, CORNET & TORRAS 2005: 83), *diacuminum* (RODRIGO 1929: 151).

16. Per referència al metge àrab Abu Bakr Muhammad ar-Razi, conegut en la tradició llatina com Rhazes i en català com Rasís (cf. CIFUENTES 2006: 93). També es documenta un *ungüent blanch de Rasís*, un *colliri de Rasís* (CIFUENTES 2000: 14, 15), així com *pilulalum Rasís* (VILASECA 1961: 112, 142).

17. El VLCM sí que lematitza el mot amb la forma *diaquilon*.

18. Aquesta és també la forma que registren els diccionaris normatius (DIEC, DNV).

19. En el DCECH (I, 212b27) *diaquilon* es documenta a finals del segle XIV.

SERRANO 2015: 117-118);<sup>20</sup> en francès *dyaquilon* (1314) (TLFi), en italià *diàquilon* (segle XIV), *diacquilónne* (segle XV), *diàchilo*, *diàchilon* (segle XVIII) (GDLI, IV, 314; DEI). Segons el DCVB, del grec *διάχυλον* ‘ple de suc’;<sup>21</sup> en canvi, en el TLFi es considera que el francès *diachylon* procediria del llatí medieval *diakilon*, *diacquilon* (segle XIII),<sup>22</sup> procedent del grec *διάχυλον*.

*Dranmer* «hun pesal apellat *dranmer*» (p. 140). Segurament, variant formal de \**dracmer*, mot no registrat tampoc en els diccionaris històrics catalans, que deu ser derivat de *dracma* (del llatí DRACHMA, d’origen grec). Aquest mot coneix també les variants *dramma*, *drama*, *drauma* (DCVB), la primera pot explicar-se per assimilació de la consonant implosiva a l’explosiva, la segona per simplificació del grup consonàntic, i la tercera per vocalització popular de la consonant implosiva. La forma *dranma* podria ser producte d’una diferenciació de les consonants nasals agrupades. El *dracma*, a més d’una moneda, designava un pes, com veiem amb el nostre *dranmer*. Onofre POU (*Thesaurus puerilis*, 1575: 207), en referir-se als pesos usats pels apotecaris del segle XVI, cita el *gra*, l’*escrúpol*, la *drachma*, «de les quals 8 fan una onça», l’*onça*, la *lliura* i la *mitja lliura*. En el DCVB *dracma* es documenta en la versió catalana del *Tresor de pobres* (segle XIV), i Coromines (DECat, III, 196b30) anota que com a nom del pes, apareix «en alguna traducció del segle XV».

*Moscatellí* «sàndels *moscatellins*, V onzes» (p. 96), «hun paper ab sàndels *mosquatellins*» (p. 164). Referit a una varietat de sàndal. En l’inventari i l’encant dels béns de Planell també es documenten els *sàndels blancs* (p. 164) i els *vermells* (p. 95, 164). El DCVB diferencia el *sàndal blanc* ‘fusta procedent de la planta *Santalum album* i altres d’orient, poc conegudes’ i el *sàndal vermell* ‘fusta procedent de l’ar-

20. En la *Theorica* de Castell (Barcelona, 1592) es citen cinc composicions diferents amb el nom de *diacquilon*: *diachyllon album seu simplex*, *diachyllon magnum*, *diachyllon gummiatum*, *diachyllon ireatum* i *diachyllon de Maccaginis* (SÁNCHEZ 1990: 166).

21. Coromines (DECat, VI, 953a19; DCECH, I, 212b25) el considera derivat de *χυλός*. També en el GDLI es considera que el mot italià procedeix directament del grec *διάχυλος*.

22. En efecte, en llatí medieval es documenta *diacquilon*, *deacquilon* (THOMAS 1929-1930: 122).



bre *Pterocarpus santalinus* i d'altres plantes, avui poc conegudes'. En el *Regiment de preservació de pestilència* d'Agramont (segle XIV) figuren els *sandali albi et rubei* i els *sandali macassarini*, i en el *Patit tractat sobra lo regiment en temps de hepidèmie* (segle XV) els *sàndils muscaccellini* o *mustacellins* (VENY 1993: 195, 217). En un manual de mercaderia català del segle XIV també apareixen els sàndals blancs, vermells i *moscatalins*, *moscasalins*, *mosquecelins* o *moscatí* (GUAL 1981: 254).<sup>23</sup> Entre el material farmacèutic de l'apotecari de Cervera Pere Bru (1424) figuren els *sandalis mostacellins*, que VIVES & SECANELL (2019: 15) identifiquen amb els *sandali musquecerini*.<sup>24</sup> VENY (1993: 217) pensa que els *sàndils muscaccellini* i els *mustacellins* podrien ser una variant formal dels *macassarini*, que, seguint la informació de Nebrija, relaciona amb *Mazacar*.<sup>25</sup> En canvi, CREMADES (2014) hi veu la possibilitat de dos mots originàriament diferents, aplicats a la mateixa varietat de sàndal, el citrí.<sup>26</sup> Segons aquest autor, la denominació *muscacellí* s'explicaria perquè la seua fragància<sup>27</sup> recordaria la de l'almesc,<sup>28</sup> i el nom *macassarí* (*macassarini*) perquè aquest era el sàndal més fragant.<sup>29</sup> En castellà *sándalo moscatelino*, *muscatelino*,

23. GUAL (1981: 254) creu que els sàndals *moscasalins* provindrien de Mascat (golf Pèrsic).

24. Cf. *sandell moscassalli* (LÓPEZ 1992: 39), *sàndols moscassalins* (BATLLE 1994: 535), *sandali musquecerini*, *muscacellini*, *mucacellini* (CORNET & TORRAS 2005: 108, 110, 111, 125, 134).

25. En el *Dictionarium medicum* (1545) de Nebrija: «Mazachar, sandalos citrins», i en l'edició catalana (Barcelona, 1561): «Mazachar, sandols citrins» (CARRERA 2001: 98). Simonis Iavensis (1514), citat per CARRERA (2001: 301), diu que Mesué l'anomenava *mazahari*.

26. La majoria de fonts identifiquen el sàndal muscacellí amb el citrí (vg. AMASUNO 1988: 90-91, CREMADES 2014: 79-80, DETEMA), però en la *Sinonima* (segle XIV) es diu que el sàndal «rubeum dicitur muscatelinum io (?) quia odorat sicut almisque» (MENSCHING 1994: 146), la qual cosa pensa Cremades que podria ser un error.

27. En l'*Antidotaire Nicolas* es diu que el *santal citrin* «a une odeur agréable, qui rappelle à la fois celle du musc et de la rose» (DORVEAUX 1896: 91).

28. Seguint aquest raonament, això explicaria l'origen del derivat *moscatellí* de Planell, format sobre *moscatell*, derivat de *moscat*, del llatí medieval *MUSCATUS*, derivat del llatí tardà *MUSCUS* 'mesc' (DCVB; DECat, V, 621b1-18).

29. Cremades segueix ací la *Sinonima*: «Macazir, i. Odorífero» (MENSCHING 1994: 131). Cal tenir en compte, però, que aquesta entrada procedeix d'una font desconeguda i el mot *macazir* (*Mecrazir* ? en el ms. M) no s'inclou en el glossari de MENSCHING (1994), ni en ANDRÉ (1956). En l'*Antidotarium* d'Álvarez de Castro figuren les va-

*moscatel* (segles XV, XVI) (DETEMA), *muscachelino* (segle XV) (AMASUNO 1988: 91, SERRANO 2015: 239-240).<sup>30</sup>

*Triasàndels* «una capça ab diapapàver, e altra ab *triasàndels*» (p. 97). Era un electuari fet amb els tres sàndals (citrí, vermell i blanc), als quals s'afegien altres simples fins aconseguir una pasta que es prenia per la boca (vg. CREMADES 2014: 80). Mot format amb el substantiu *sàndel*, variant de *sàndal*, que podria explicar-se com una evolució popular de la vocal interior posttònica.<sup>31</sup> La forma *triasàndel* es troba també en l'inventari dels béns de l'apotecari valencià Francesc Ferrando (1475) (RODRIGO 1929: 150, 151) i del barceloní Guillem Metge (1364) (*tria sàndell*) (OLIVAR 1983: 75). Cf. les variants *triasàndal* (BATLLE COSTA s. d.: 6), la llatinitzant *triasandali* (FERRE 2002: 75, CORNET & TORRAS 2005: 94), i *triasandalis*: «VIII onzes de *triasandalis*» (VIVES & SECANELL 2019: 16). Sembla un encreuament entre la partícula grega *dia-*, que forma part d'altres compostos farmacèutics, i el prefix *tri-*, pel fet d'estar format amb tres sàndals. En francès medieval *triasandali* 'confection médicinale dont la base est le bois du santal blanc, citrin et rouge, réduit en poudre' (DMF). En occità antic *triasanaly* 'poudre des 3 santaux' (FEW, 19, 154), *triascandali* (BRUNEL 1957: 302, 326). En castellà *triasándalo* 'medicamento compuesto con las tres clases de sándalo' (1481) (DETEMA), navarrés *triassandalos* (1399) (SERRANO 2015: 262). En italià *triasàndalo* 'preparato farmaceutico composto di sandalo bianco, rosso e citrino', documentat des del segle XIII.<sup>32</sup>

---

riants *macazari*, *macozori* i *macoziri*, referides a una varietat de sàndal (MARTÍNEZ 2019: 237, 238, 628, 634). Cremades fa també referència a la denominació *sàndal de Macassar*, que, segons comenta, s'estengué a partir de l'edat moderna, per denominar el sàndal procedent d'aquesta ciutat de l'illa Cèlebes.

30. En llatí medieval es coneixia també l'*oleum muscelinum* o *musceleon*, derivat de *muscus*, mot que, segons es diu en l'*Alphita*, podia designar el mesc i la molsa (vg. GARCÍA GONZÁLEZ 2005: 610-612). En l'inventari de l'apotecari barceloní Francesc de Camp (1353) es troba l'*oli mosguassalli* (LÓPEZ 1992: 34).

31. La forma TRIASANDELUM (segle XIV) no era desconeguda tampoc en llatí medieval, almenys a Itàlia, juntament amb TRIASANDALUM (GDLI, DEI).

32. Segons el TLIO, derivat de *sandalo*. En el GDLI (XXI, p. 324) i en el DEI es diu que l'italià *triasandalo* estaria refet sobre un compost farmacèutic amb *dia-*, interpretat com *di-* i substituït amb *tri-*.

### 3. ACCEPCIONS NO REGISTRADES EN ELS DICCIONARIS HISTÒRICS

*Dispenser* «una tabayreta o *dispenser*» (p. 103). Amb un sentit similar al de l'arabisme *tabaira* 'safata'. En el DECat *dispenser* (1283) o *dispenser* «promuscondus» (1575), entre els derivats de *despendre* (III, 92), i *dispenser* 'dispensador, atorgador' (*Tirant*), en relació amb *dispensar* (del llatí DISPENSARE 'distribuir', 'administrar'), referit només a persones.

*Planejadora* «una taula d'una post, larga, de noger, per obrar ciris, e una *planejadora*» (p. 99), «huna post per aredonir ciris e candeles de cera, ab sa *planejadora*» (p. 157), usada en la fabricació de productes de cera com els ciris i les candeles; cf. «altra caldera de obrar cera [...] Ítem, hun colador de obrar cera [...] Ítem, una loça de obrar cera [...] Ítem, tres *planejadores* de cera» (ADCV, 24103, 286), en l'encant dels béns de l'apotecari i especier Antoni Ortigues. El DCVB i el VLCM recullen només el masculí *planejador* 'eina per a planejar': «hun planejador de caneles» (1478).<sup>33</sup> Deu ser un instrument similar a l'*esplanadora* que es documenta en altres inventaris d'apotecaris dels segles XV i XVI: «una *splenadora* de fust per fer ciris», el qual, segons BATLLE I PRATS (1978: 199, 204), tenia la funció d'allisar les candeles i ciris, «dues *splenadores* de fust de candeles», «dues *splanadores* de splanar candeles» (VILASECA 1961: 109, 123). En el DAG (III, 304) es registra, sense documentació, el mot *esplanadores* 'instrument per a esplanar els ciris'.

*Safranera* «huna *çafranera* de plom ab una onza e miga de *çafrà*, més o menys» (p. 93), referit a una capsa o recipient per dipositar el safrà. En el DAG (VII, 184) i en el DCVB *safranera* figura com a sinònim de *safrà*, i el DECat (VII, 582b34) es limita a recollir el mot entre els derivats de *safrà*.

*Vergat / verguer* «Ítem, dos *vergats* per exugar amidó» (p. 103), en l'inventari; i en l'encant: «Ítem, huns *vergers* de junch per exugar

33. Coromines (DECat, VI, 580a59) fa referència a *planejadora*, com un mot reclamat per Fontserè en el *Diccionari ortogràfic* de Fabra, però amb un sentit diferent: «probablement en el sentit d'aeroplà, planejador'».

amidó, a'n Calcavazia, per I sou, VI» (p. 147). En el DAg (VIII, p. 210) *vergat* ‘taula o barrera feta amb llistons o vergues’, ‘taula amb esclertes que empen els peraires, espècie de taula feta de llistons per verguejar-hi la llana’. En el cas que els ocupa s’usava en concret per eixugar midó. Quant a *verguer*, també derivat de *verga*, que sembla usar-se en el text de l’encant com a sinònim de *vergat*, no es registra amb un sentit similar en els diccionaris històrics.

*Verguera* «tres *vergeres* e tres spatulers de fust, e una de ferre gran» (p. 100). En el DCVB, DAg (VIII, 212) i DECat (IX, 161b52) *verguera* ‘batolles’, sense documentació antiga, en cat. central, septentrional i nord-occidental. Entre l’utilitatge dels adroguers barcelonins del segle XVII figuren «*vergueres* de posar carbassat» (LENCINA 2000: 161), que semblen referir-se a recipients;<sup>34</sup> en l’inventari dels béns de l’apotecari tarragoní Ignasi Vidal (1608), hi havia «2 *vergeres* de fer carabassat» (COMPANYS & SANMARTÍ 2015: 89), i en el vocabulari del torró a Xixona, s’inclou la *verguera* ‘safata gran amb les vores de fusta i la base de filferro enreixat’, que s’usa per a escórrer la fruita confitada (FRANCÉS 1994-1995: 198). En el text procedent de l’inventari de Planell les *vergeres* semblen ser també objectes amb un ús professional relacionat amb l’ofici d’apotecari i especier.

#### 4. TESTIMONIS ÚNICS EN ELS DICCIONARIS HISTÒRICS CATALANS

*Carpobàlsem* (p. 168), DCVB *carbobàlsem* (1409), com a variant antiga de *carpobàlsam*, sobre el qual, però, no aporta documentació.

*Diapapàver* (p. 97). Només el recull el VLCM, amb el sentit d’‘electuari; lletovari de papàver’ (1373), en el DCVB i el DECat (VI, 251a44) *papàver*.

*Fardatxina* (p. 167). Tant *fardatxina* (*fardachina*) com el mot del qual deriva, *fardatxo* són comuns al valencià i a l’aragonés, i a més

34. En el *Libre de totes maneres de confits* es diu que en la confecció del carabassat es posen les tallades de carabassa «en un pot o olla que tingua la boca ample» (FARAU-DO 1946: 106-107).

antigament en els dos dominis lingüístics el primer tenia un ús mèdic, i encara actualment en alguns punts valencians i aragonesos es refereix a la sargantana.

*Lealtea* (p. 98, 142) VLCM (*Receptari* segle xv), en relació amb *altea* ‘planta malvàcia’ i el compost *dialtea* ‘ungüent compost principalment d’arrel de malví’, del qual deu ser una variant formal.<sup>35</sup>

*Muja* (o *muga*). «Ítem, alum cremat, miga lliura. Ítem, tres papers ab *muga*. Ítem, dos nous de Índia» (p. 94), «Ítem, dos papers ab sement de *muga*. Ítem, hun altre paper ab flor de pastell» (p. 95). El DCVB, el DECat (V, 715a3) i el VLCM citen un hapax *muja*, procedent de l’*Spill* de Jaume Roig: «Mas més pastava / pasta de muda, / d’oli de ruda / he de ginebre, / pols de ginebre, / molla de *muga*».<sup>36</sup> CHABÀS (1905: 298) relacionava aquest mot amb un francès antic «*muge*, *musc* ou plutôt *muguet*» ‘musc’,<sup>37</sup> i interpretava *molla de muja* de Jaume Roig com «la pasta o bolsa del almizcle, el *folliculus musci* del inventario de Arnaldo de Vilanova».<sup>38</sup> Per la seua part, Coromines (DECat), que fa referència a la interpretació de Chabàs, creu que potser vindria d’un plural neutre MODIA, del llatí MÖDIUS ‘mesura de capacitat’, origen del català *muig* ‘mesura (de gra, etc.)’. Siga com siga, en el mateix inventari per referència al mesc hom parla expressament d’*almesc*, com si fos un producte diferent de la *muga*: «Ítem, una capça ab una ampolleta de *almesch* sotil» (p. 96).

*Usnea* (p. 97) DCVB i DECat (1492). Arabisme, conegut també en altres llengües romàniques.

35. BÉNÉZET (1998: 57) considera que la *lealtea* de l’inventari de l’apotecari valencià Arnau Bertran (1423) cal llegir-la *dialtea*. Tanmateix, donat que aquesta forma es repeteix en diferents documents, no deu ser una mera errada, sinó, en tot cas, una variant formal de *dialtea*, explicable per assimilació. En l’inventari de la botiga de Pere Vilagut (1381): «I olla ab II lliures de *leantea*» (VILASECA 1961: 106), que podria ser una altra variant d’aquest mot, amb dissimilació de les consonants laterals.

36. Edició de PEIRATS (2010: 65). En l’edició de CHABÀS (1905: 49) «molla de *muja*».

37. Sobre el francès *muguet* (ant. *musquet*), *musc*, del baix llatí MUSCUS, vg. DHLF.

38. També el DCVB, seguint Chabàs, interpreta *muja* ‘almesc’, igualment en el VLCM. Mantenen aquesta interpretació GONZÁLVEZ (2003: 330): *muja* ‘mena de mesc o almesc que s’usava com a pasta de cosmètic’, i PEIRATS (2010: 350): *muga* ‘almesc, substància que segreguen certs rumiants, i que s’empra ací com una substància cosmètica’.

## 5. VARIANTS FORMALS

Ens limitem a citar sense més comentaris les variants formals no registrades en els diccionaris històrics: *Blacci bizancis* (*mizancis*) (p. 97), i *blacci mizancis* (p. 142); *coloquínquida* (p. 94, 166), variant de *coloquíntida*, per assimilació, del llatí COLOCYNTHĪDE, d'origen grec; *dictamus* (p. 105), variant llatinitzant de *dictam* 'planta herbàcia del gènere *Dictamnus*, de la família de les rutàcies'; *ermodàtic* (p. 145), probablement variant formal d'*hermodàctil* (*ermodàctil*), del grec *ερομοδάκτυλος*; *gripa* (p. 142), variant de *grípia* 'giripiga'; *groell* (p. 94), variant de *gruell*; *sercatona* (p. 98), variant de *saragatona*, de l'àrab vulgar *zarkatûna* (àrab clàssic *bazr qaṭûnā*).

## 6. CLOENDA

Quant a l'origen del lèxic inventariat, es confirma la importància del grec i de l'àrab en la formació del vocabulari farmacològic. S'ha pogut constatar la presència de mots d'origen grec, que sovint ens han arribat a través del llatí: *amomi*, *diaciminum*, *diaquilon*, *carpobàlsem*, *lealtea* (si és variant de *dialtea*), *blacci bizancis*, *coloquínquida*, *dictamus*, *ermodàtic*. Arabismes que passaren al llatí són: *derònic*, *diacàrtami*, *usnea*, i arabismes hispànics *sercatona* i *aljonge*, el segon segurament procedent del castellà. També hem trobat el probable aragonesisme *farfatxina*. *Gruell* (*groell*) seria un gallicisme (DECat). Es documenten també mots derivats: *amomial*, *dranmer*, *despenser*, *safranera*, *planejadora*, *vergat*, *verguer*, *verguera*. Tenen un origen més incert *moscatellí* (varietat de sàndal) i *muja* (o *muga*). Igualment, la documentació antiga permet constatar que la forma normativa d'alguns termes farmacològics, adaptada actualment al català, és relativament recent, i que en els documents antics s'usen formes diferents a les que han acabat imposant-se: *amomi* (*amom*), *derònic* (*dorònic*), *carpobàlsem* (*carpobàlsam*), *dictamus* (*dictam*), *sercatona* (*saragatona*).

## BIBLIOGRAFIA

- ALOMAR (2002): Antoni Ignasi Alomar, «Dos inventaris d'apotecaria del segle XIV», *Gimbernat* 37, ps. 83-111.
- AMASUNO (1988): Marcelino Amasuno, *El Regimiento contra la peste de Alfonso López de Valladolid*, Valladolid: Universidad de Valladolid.
- ANDRÉ (1956): Jacques André, *Lexique des termes de botanique en latin*, París: Klincksieck.
- AVOMO: José Martínez Gázquez, Michael McVaugh, Anna Labarta, Lluís Cifuentes i Danielle Jacquart (eds.) (2004), *Arnaldi de Villanova. Opera Medica Omnia. XVII. Translatio libri Albuzale de medicinis simplicibus*, Barcelona: Universitat de Barcelona, Fundació Noguera.
- BATLLE (1994): Carme Batlle, «Francesc Ferrer, apotecari de Barcelona vers el 1400, i el seu obrador», *Miscel·lània de textos medievals* 7, ps. 499-547.
- BATLLE COSTA (s. d.): Josep Batlle Costa, «Inventari post mortem de Francesc Torra, apotecari manresà (any 1386)», *Academia.edu*, ps. 1-14.
- BATLLE I PRATS (1978): Lluís Batlle i Prats, «Inventari dels béns de Guillem de Coll, apotecari-especier de Girona. 1454», *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos* 6, ps. 197-213.
- BÉNÉZET (1998): Joa-Pere Bénézet, «Inventari de la botiga i dels béns mobles i immobles de l'apotecari valencià del segle XV Arnau Bertran fet el 21 gener 1423», *Butlletí de la Societat d'Amics de la Història i de la Ciència Farmacèutica Catalana* 17, ps. 53-62.
- BRUNEL (1957): Clovis Brunel, «Recettes médicales de Montpellier en ancien provençal», *Romania* 311, ps. 289-327.
- CANTERA & SEVILLA (2018): Jesús Cantera Ortiz de Urbina i Julia Sevilla Muñoz (eds.), *Refranes que dicen las viejas tras el fuego*, Madrid: Instituto Cervantes.
- CARRERA (2001): Avelina Carrera de la Red, *Dictionarium medicum (El Diccionario médico de Elio Antonio de Nebrija)*, Salamanca: Universidad de Salamanca.

- CASANOVA (2011): Emili Casanova, «Influencia histórica del aragonés sobre el valenciano», *Archivo de Filología Aragonesa* 67, ps. 201-235.
- CFT: Joan Vallès (dir.), *Noms de plantes: Corpus de fitonímia catalana*. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, cop. 2014.  
En línia a: <<http://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/191/>>
- CHABÀS (1905): Roc Chabàs (ed.), *Spill o libre de les dones per mestre Jacme Roig*, Barcelona: L'Avenç.
- CICA: Joan Torruella (dir.), Manuel Pérez Saldanya, Josep Martines i Vicent Martines, *Corpus Informatitzat del Català Antic*. En línia a: <<http://www.cica.cat/>>
- CIFUENTES (2000): Lluís Cifuentes i Comamala, «La medicina en las galeras de la Corona de Aragón a finales de la Edad Media: la caja del barbero y sus libros», *Medicina & historia* 4, ps. 1-15.
- CIFUENTES (2006): *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, Palma: Universitat de Barcelona, Universitat de les Illes Balears.
- COMPANYS & SANMARTÍ (2015): Isabel Companys i Montserrat Sanmartí, «Els inventaris de les botigues de tres apotecaris de Tarragona: Llorenç Sabater, Pere Riber i Ignasi Vidal (1604-1608)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* 33, ps. 91-188.
- CORDE: Real Academia Española: Banco de datos (CORDE), *Corpus diacrónico del español*. En línia a: <<http://www.rae.es>>
- CORNET & TORRAS (2005): Ramon N. Cornet i Arboix i Marc Torras i Serra, *El Receptari de Manresa. Estudi i transcripció*, Manresa: PAHCS.
- CREMADES (2014): Francesc Cremades, «El *Patit tractat*: presentació, traducció al català actual i glossari», *Estudis Romànics* 36, ps. 59-85.
- DAG: *Diccionari Aguiló* (1915-1934), 8 toms, Barcelona: IEC.
- DCECH: Joan Coromines, amb la col·laboració de José A. Pascual (1980-1991), *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid: Gredos.
- DCVB: Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll (1988), *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma: Moll.
- DECat: Joan Coromines (1988-1991), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Barcelona: Curial.



- DEI: Carlo Battisti i Giovanni Alessio (1975), *Dizionario etimologico italiano*, 5 vols., Firenze: G. Barbèra.
- DELI: Manlio Cortelazzo i Paolo Zolli (1984-1991), *Dizionario etimologico della lingua italiana*, 5 vols., Bolonya: Zanichelli.
- DETEMA: M. Teresa Herrera (dir.) (1996), *Diccionario español de textos médicos antiguos*, Madrid: Arco Libros.
- DHLF: Alain Rey (dir.) (2006), *Dictionnaire historique de la langue française*, París: Le Robert.
- DIEC: Institut d'Estudis Catalans (2000): *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Palma, València: 3 i 4, Ed. 62, Moll, Enciclopèdia Catalana, PAM.
- DME: Martín Alonso (1986), *Diccionario medieval español*, 2 vols., Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca.
- DMF: *Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500)*, CNRS, Université de Lorraine. En línia a: <<http://zeus.atilf.fr/dmf/>>
- DNV: Acadèmia Valenciana de la Llengua: *Diccionari normatiu valencià*. En línia a: <<http://www.avl.gva.es/dnv>>
- DOM: *Dictionnaire de l'Occitan Médiéval*, München: Bayerische Akademie der Wissenschaften. En línia a: <<http://www.dom-enligne.de/>>
- DORVEAUX (1896): Paul Dorveaux, *L'antidotaire Nicolas*, París: H. Welter.
- FARAUDO (1946): Lluís Faraudo de Saint-Germain, «Libre de totes maneres de confits». Un tratado manual cuatrocentista de arte de dulcería», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 19, ps. 97-134.
- FERRE (2002): Lola Ferre, *Práctica de Johannes de Parma. Un tratado farmacológico en sus versiones hebrea y catalana*, Granada: Universidad de Granada.
- FEW: Walter Von Wartburg (1928-202), *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, 25 vols., Basel: Zbinden.
- FRANCÉS (1994-1995): Marisa Francés, «El lèxic del torró a Xixona», *Quaderns de Migjorn* 2, ps. 179-204.
- GALLEN (2002): Mercedes Gallent Marco, *Herbes per a guarir. Un receptari medieval valencià del segle XV*, València: Universitat de València.

- GARCÍA BALLESTER (2002): Luis García Ballester, «La “ciencia y e ofiçio de la boticaría”», dins Luis García Ballester (dir.), *Historia de la ciencia y de la técnica en la corona de Castilla I. Edad Media*, Salamanca: Junta de Castilla y León, ps. 865-911.
- GARCÍA GONZÁLEZ (2005): Alejandro García González, *El Alphita. Estudio, edición crítica y comentario*, tesi doctoral, Valladolid: Universidad de Valladolid.
- GDLI: Salvatore Battaglia (1970-2002), *Grande dizionario della lingua italiana*, 21 vols., Torino: Unione Tip. Editrice Torinese.
- GIRALT (2005): Javier Giralt, *Lèxic de la Llitera*, Lleida: Milenio.
- GONZÁLEZ (2003): Hèctor González, *El diccionari de l'Espill de Jaume Roig*, Alacant: Universitat d'Alacant.
- GUAL (1981): Miguel Gual Camarena, *El primer manual hispánico de mercaderia (siglo XIV)*, Barcelona: CSIC.
- LENCINA (2000): Xavier Lencina, «Els adroguers barcelonins del segle XVII. Aspectes productius i comercials», dins: Lluís Virós (ed.), *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, Barcelona: PAM, ps. 157-172.
- LOINAZ (2011): Theo Loinaz, «Scientia peregrina. Notes crítiques a la transmissió farmaconímica en el *Secretum secretorum*», *Medievalismo* 21, ps. 81-136.
- LÓPEZ (1992): Tomás López Pizcueta, «Los bienes de un farmacéutico barcelonés del siglo XIV», *Analecta Sacra Tarraconensia* 13, p. 17-73.
- MARTÍNEZ (2019): Rocío Martínez Prieto, *El Antidotarium (ms. 97-10, BCT) de Álvaro de Castro*, tesi doctoral, Albacete: Universidad de Castilla - La Mancha.
- MENSCHING (1994): Guido Mensching, *La Sinonima delos nonbres delas medecinas griegos e latynos e arawigos*, Madrid: Arco Libros.
- MOLINÉ JUSTE (1998): Ana Beatriz Moliné Juste, «Estudio léxico sobre el gremio de los apotecarios en inventarios aragoneses del siglo XVI», *Archivo de Filología Aragonesa* 54-55, ps. 83-113.
- NDM: Tullio de Mauro (2003), *Il Nuovo De Mauro*. En línia a: <<https://dizionario.internazionale.it/avvertenze>>
- NTLE: Lidio Nieto Jiménez i Manuel Alvar Ezquerro (2007), *Nuevo tesoro lexicográfico del español (s. XIV-1726)*, 11 vols., Madrid: Arco Libros.

- OLIVAR (1983): Marçal Olivar, «Noves precisions sobre la infantesa de Bernat Metge», dins: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes. VI. Miscel·lània Pere Bobigas 3*, Barcelona: PAM, ps. 61-84.
- PEIRATS (2010): Isabel Peirats (ed.), Jaume Roig, *Spill*, València: AVL.
- POTTIER (1948-1949): Bernard Pottier, «Etude lexicologique sur les Inventaries aragonais», *Vox hispanica* 10, ps. 87-219.
- POU (1575): Onofre Pou, *Thesaurus puerilis*, València: Pere de Huete.
- RODRIGO (1929): José Rodrigo Pertegás, «Boticas y boticarios. Materiales para el estudio de la farmacia en Valencia en la centuria décima-quinta», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 2, ps. 110-153.
- RUBIO (1984): Agustín Rubio Vela, *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, València: IAM.
- SÁNCHEZ (1990): M<sup>a</sup> Nieves Sánchez González de Herrero, «Nombres de composiciones farmacológicas formados con la partícula griega DIA contenidos en obras médicas medievales castellanas», *Filología Románica* 7, p. 151-173
- SERRANO (2015): Fernando Serrano Larráyo, *Léxico médico y farmacológico en lengua vulgar y latina de la documentación cortesana navarra (siglos XIV-XV)*, Navarra: Universitas.
- THOMÀS (1929-30): Antoine Thomàs, «Notes lexicographiques sur les recettes médicales du haut Moyen Age publiées par le Dr. H. E. Sigerist», *ALMA* 5, ps. 97-166.
- TLFi: *Trésor de la langue Française informatisé*, ATILF-CNRS & Université de Lorraine. En línia a: <<http://www.atilf.fr/tlfi>>
- TLIO: Paolo Squillaciotti (dir.) (1997-2021), *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini*, Opera del Vocabolario Italiano. En línia a: <<http://tlio.ovi.cnr.it/TLIO/>>
- VCM: *Vocabulario de comercio medieval. Legado Gual Camarena*. En línia a: <<https://www.um.es/lexico-comercio-medieval/index.php/p/v/inicio>>
- VENY (1993): Joan Veny, *Dialectologia filològica*, Barcelona: Curial, PAM.
- VILASECA (1961): Salvador Vilaseca Anguera, *Metges, cirurgians i apotecaris reusencs dels segles XIII-XVI*, Reus: Asociación de Estudios Reusensencs.
- VIVES & SECANELL (2019): Marta Vives i Josep M. Secanell, «Venda de material farmacèutic per Pere Bru, apotecari de Cervera, l'any

1424», *Revista de la Societat Catalana d'Història de la Farmàcia* 13, ps. 9-19.

VLCM: Germà Colón (dir.), *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, Barcelona: IEC. En línia a: <<https://www.iec.cat/faraudo/>>